
Chladné líbánky: cesta k arabsko-izraelskému míru

Harvey Sicherman

Arabsko-izraelský konflikt

Konflikt mezi Araby a Izraelem patřil k nejtěžším v poválečných dějinách. Dlouho se vymykal diplomatickému řešení, protože byl směsí výbušných nacionalistických, náboženských a etnických vášní, podněcovaných i velmocenskými rivalitami. Brutální války se střídaly s krátkými přestávkami, s překotným hledáním mírového řešení, které však obvykle končilo přešlapováním na místě, a to až do nejbližšího výbuchu.

Camp-davidské dohody uzavřené v roce 1978, následované egyptsko-izraelskou mírovou smlouvou, přerušily naznačený průběh konfliktu a ukázaly alternativu k válce. Staly se důkazem, že mírový proces, podporovaný Spojenými státy, může řešit křivdy spáchané na Arabech, aniž by ohrozil bezpečnost Izraele. Naděje na další dohody byly však v další dekádě záhy rozptýleny. Palestinci odmítli autonomii v době, kdy na Západním břehu a v Gaze nebylo více než 10 000 izraelských osadníků (nepočítáme-li Jeruzalém). Poté Izrael zkomplikoval situaci invazí do Libanonu a také Spojené státy přispěly k zvýšení zmatků svým krvavým dobrodružstvím v Bejrútu. Osamocené Jordánsko nemohlo zasahovat a Sýrie, v tomto ojedinelém případě podporovaná Irákem, odmítala mírový proces.

Vzniklá stagnace mohla být po nějakou dobu prodloužena, kdyby neexistovaly tři následující okolnosti: 1) intifada, jež drasticky zvýšila náklady Izraele na okupaci; 2) oslabení a poté rozpad SSSR, což odstranilo možnost velmocenské konfrontace; 3) porážka Iráku ve válce v Perském zálivu, což zbavilo arabský odpor vůči camp-davidským dohodám irácké – tedy nejsilnější – opory. Arafatovo rozhodnutí podporovat Irák ve válce se Organizací pro osvobození Palestiny (OOP) politicky i finančně tvrdě vymstilo, jelikož ji přestali podporovat dřívější spojenci z doby války v Perském zálivu.

Od Madridu k Oslu a Hebronu

Uvedené strategické změny poskytly USA možnost k zahájení mírových rozhovorů v Madridu. Stručně řečeno, pro partnery konfliktu se stalo riskantnějším neposadit se k jednacímu stolu, než se podvolit. Přítom jejich touha po míru byla mnohem slabší než jejich přání mít co nejprůběžnější vztahy s Washingtonem.

Jakmile madridské jednání začalo, mohlo se rozvíjet třemi směry: izraelsko-palestinské rozhovory měly dospět spíše k prozatímnímu než definitivnímu narovnání; izraelsko-syrsko-libanonsko-jordánské jednání mělo naopak přinést konečné řešení sporných problémů; nakonec multilaterální úmluvy měly podpořit výsledky obou prvních jednání finančními příspěvky ze strany Evropy, států v Perském zálivu a Spojených států (viz tabulka).

Jednání ve všech třech uvedených směrech pokračovala až do září 1993, i když nárazově. Přesto však nebylo dosaženo podstatného pokroku. V izraelsko-palestinských jednáních se očekával rychlejší postup, protože Izraelci i Palestinci byli nejvíce postiženi statem quo a protože jednali o prozatímní dohodě, ponechávající nejobtížnější problémy stranou. V protikladu k této politické logice však syrský prezident Asad a předseda izraelské vlády

Multilaterální dohody

Příslib větších finančních příspěvků (grantů a půjček) schválených washingtonskou konferencí přispěvatelů, 1. 10. 1993

USA	500 mil. \$
Evropská unie	600 mil. \$
Skandinávské země	125 mil. \$
Japonsko	200 mil. \$
Saúdská Arábie	100 mil. \$
Izrael	75 mil. \$
Ostatní státy	500 mil. \$
Celkem	2 100 mil. \$

Pramen: Near East Economic Progress Report, No. 1, březen 1994, s. 8.

Rabin pokročili rychleji a naznačili, že došlo ke změně v otázce Golandských výšin. Nakonec to byly nedostatky Arafatovy OOP spolu s vzrůstajícím násilím – zejména na území Gazy –, které donutily Arafata i Rabina dohodnout se na Deklaraci zásad v Oslu a k nepříteli ochotnému podání rukou na zahradě Bílého domu 13. září 1993.

Ani Izrael, ani OOP nebyly však schopny přeměnit tuto deklaraci ve funkční režim v Gaze a v Jerichu podle dohodnutého časového harmonogramu. Jak ukazuje analýza násilí, během šesti měsíců od uzavření dohody bylo zabito více Izraelců než během předcházejících šesti měsíců. Dohoda začala ztrácet podporu jak u Izraelců, tak i u Palestinců, což vyvrcholilo v hebronské masakru 25. února 1994. Stručně řečeno, mírová jednání sice přinesla diplomatické úspěchy, nikoli však změnu k lepšímu v praxi.

Rozbor násilností před a po uzavření dohody mezi Izraelem a OOP

Od 13. března 1993 do 13. září 1993

Počet usmrcených Izraelců		18
Z toho: na okupovaném území	7 civilistů, 3 vojáci	
na izraelském území	6 civilistů, 2. vojáci	
Počet Palestinců usmrcených izraelským vojskem		82
Celkový počet násilných úmrtí před uzavřením dohody		100

Od 13. září 1993 do 13. března 1994

Počet usmrcených Izraelců		27
Z toho: na okupovaném území	13 civilistů, 5 vojáků	
na izraelském území	8 civilistů, 1 voják	
Počet Palestinců usmrcených izraelským vojskem		69
Počet obětí hebronského masakru		29
Počet Palestinců usmrcených izraelskými osadníky		4
Celkový počet násilných úmrtí po uzavření dohody		129

Poloprázdná číše?

Příčiny průtahů při jednáních lze stručně shrnout následovně. Sama Deklarace zásad (DZ) byla nesprávně pochopena, později byl její význam zveličován a přitom její výsledky nebyly příliš velké.

Za prvé. DZ nebyla mírovou dohodou. Její cíl – palestinská autonomie – měl zajistit bezpečnost pro Izrael a poskytnout Palestincům jistou míru samosprávy, počínajíc Gazou a Jerichem. Problém Jeruzaléma, hranic, uprchlíků, židovských osad – to vše bylo odloženo až na jednání o konečném uspořádání, které mělo být zahájeno nejpozději do tří let.

Nebylo to tedy nic symbolického, ale jen čistě pragmatické schéma, které bylo opodstatněné především jako pokrok proti danému stavu věcí, nikoli však jako krok ve směru konečných aspirací.

Za druhé. Arafat sice výrazněji nepropagoval dohodu, ale dovnitř hnutí zdůrazňoval její význam, aby si tím upevnil svou pozici u různých frakcí palestinského obyvatelstva. Přitom své věrné spolupracovníky z Tunisu nadřazoval místním palestinským vůdcům, aby si tak udržel loajalitu těch prvních. Když potom jednání začalo vážnout, začaly být vlivné osobnosti domácího hnutí znechuceny Arafatovými tajnostkářskými způsoby, jeho autoritářstvím a pozorností, kterou věnoval čistě symbolickým skutečnostem. K nespokojenosti přispěl též jeho odmítavý postoj vůči dělbě pravomocí, ačkoli právě to zdržovalo poskytování velmi potřebné finanční pomoci. (600 mil. \$ uvolněných pro rok 1994 nebylo dosud poukázáno.)

Za třetí. Tyto vnitřní konflikty v palestinském hnutí, často vážnější než obtíže při jednání s Izraelem, zdržovaly celý mírový proces, a tím poskytl fanatikům příležitost k jeho podřívání. Palestinství odpůrci míru zdvojnásobili své vražedné útoky a do 13. března 1994 usmrtili 27 osob. Násilí současně oslabovalo podporu mírového procesu i v izraelském táboře. Rovněž skutečnost, že radikálové z Fatahu organizovali některé vraždy, vrhala stín na Arafata. Důležitější je však skutečnost, že to zpochybnilo jeho schopnost usměrňovat události. Výzvědné služby tvrdily, že někteří radikálové z Fatahu spolupracovali s členy Hamasu proti Arafatovi a proti mírovému procesu, což bylo dalším zlověstným znamením.

Proto se původní termíny pro zahájení plánu Gaza a Jericho napřed ukázaly příliš optimistickými. Objevilo se velmi mnoho podrobností nedotažených do konce, přičemž dalšími problémy přispěly obě strany v terénu. Nastal 13. prosinec 1993, kdy měla být zahájena realizace plánu, ale nic se nezměnilo. Zatímco diplomaté již odpočívali, bojůvky izraelských osadníků na okupovaném území pozvedly své zbraně už nikoli k sebeobraně, ale aby zmařily mírový proces. Premiér Rabin již dva měsíce před hebronským masakrem – 16. prosince 1993 – nařídil jednotkám izraelské armády zesílit kontrolu některých skupin osadníků, kteří už tehdy chladnokrevně zabili čtyři neozbrojené Araby. Šílenství R. Goldsteina v Hebronu dne 22. února však ukázalo, že cokoli armáda podnikla, nebylo dostatečné.

Bude snad číse jen poloplná?

Přes všechny obtíže bylo za šest měsíců od září 1993 do března 1994 dosaženo nemálo.

Za první. I když při jednáních mezi Izraelem a OOP nastaly průtahy, obě strany ukázaly, že mohou spolu seriózně jednat. Přestože tedy termín 13. prosince 1993 uplynul bez hmatatelných výsledků, proces se nezastavil, ačkoli to mnozí očekávali. Při dalších jednáních se Arafat pokusil uspět tam, kde se mu to v Oslu nepodařilo. Dokonce zkoušel přimět Clintonovu administrativu k tomu, aby vykonávala nátlak na Izrael. To se mu však nepovedlo. Rabin dobře věděl, že Izrael má v ruce trumfy, a proto o Arafatovi a jeho pomocnících prohlásil: „Jen ať se potí!“ Za nějaký čas byl Arafat donucen vrátit se k formulacím dohody z Osla. Nakonec 9. února 1994 byly v Káhiře překonány větší překážky na cestě k dohodě Gaza a Jericho napřed. Další jednání v Tabě pokračovalo už rychle. Těsně před hebronským masakrem obě strany předvíдалy, že konečné podrobnosti budou během několika týdnů vyřešeny.

Za druhé. Nejenže mezi stranami došlo k dohodě o podstatě věcí, ale už sama skutečnost, že to dokázaly, byla důležitá. Před letními měsíci 1993 se Izrael a OOP dívaly jeden na druhého jako na „dábelskou moc“. Nyní jsou už realističtější, odhadnutelnější a vědí, že mohou spolupracovat, pokud je to v oboustranném zájmu. To sice neznamená, že se ve všem shodnou, nebo že se mají rády, ale oproti minulosti je to velký pokrok.

Vzpomeňme si, že od listopadu 1973 do září 1975 uplynulo 23 měsíců, než Izrael a Egypt postoupily od ujednání zvaného 101. kilometr a uzavřely dohodu o rozsáhlejší míře odpoutání se vojsk na Sinaji. Poté od návštěvy Anvara Sadata v Jeruzalémě v listopadu 1977 do uzavření dohody v Camp Davidu to trvalo dalších deset měsíců a do uzavře-

ní míru mezi oběma státy v březnu 1979 ještě dalších šest měsíců. Přitom tenkrát nešlo o nesplnitelné územní požadavky mezi partnery a navíc na obou stranách vládly silné vedoucí osobnosti schopné splnit všechna ujednání. Na tomto pozadí se pokrok v jednáních mezi Izraelem a OOP jeví jako velmi působivý.

Za třetí. Zatímco Izrael a OOP se těžce prokousávaly problematikou vzájemné bezpečnosti, jednání o modalitách převzetí pravomoci v otázkách turistického ruchu, zdravotnictví, daňové služby, školství a jiných správních funkcí pokračovalo zdárně. Vznikl dohodnutý 150-stránkový projekt, což bylo za šest měsíců od nulové startovní čáry pozoruhodným výsledkem.

Za čtvrté. Jak pro Izrael, tak pro OOP vznikly během jednání shodné zájmy. Rabin i Arafat vzali na sebe značné politické riziko. Jestliže mírový proces selže, pro Arafata už není cesty zpět a pro Rabina možná také ne. Žádný izraelský politik nepředložil populární alternativu dohody. Tímto způsobem je tedy tato velmi podivná dvojice svazována a nemůže jinak než pokračovat v započatém díle. Nakonec to bývá v politice nejlepší zárukou úspěchu.

Izraelsko-palestinská jednání po Hebronu

Hebronský masakr obrátil číši zpět k poloprázdné podobě a Izrael ji musel znovu doplnit do „poloplnosti“, aby bylo možné vůbec pokračovat v započatém procesu. „Bezpečnost“ před 25. únorem znamenala hlavně bezpečnost pro Izrael, dokonce i v očích vyjednávačů z OOP. Po 25. únoru se tento názor stal neudržitelným. OOP se snažila využít masakru k vylepšení své pozice při jednáních: 1) diskutovat o židovských osadách, jež byly předtím v Oslu z jednání vyloučeny; 2) umístit jednotky OSN jako nálezce mezi Izraelem a Palestinci; 3) vyvolat tlak Spojených států na Izrael, aby ustoupil v těchto otázkách. Žádný z těchto kroků se jí nepodařilo plně prosadit, přičemž jeden z nich úplně selhal.

Izrael neopustil dohody z Oslu, přikročil však k nebyvalým zásahům proti militantním osadníkům tím, že zakázal činnost organizací Kach a Kahane Chai. Rabinovo úsilí o rozšíření vládní koalice o stranu Shas (malá sefardická náboženská strana) a diskuze s frakcí Tzomet Rafaela Eitana (frakce s mírovým programem – pozn. překl.) měly sloužit k tomu, aby získal politickou podporu pro další konfrontaci s osadníky.

Kromě toho byl Izrael také mezinárodně kritizován rezolucí Rady bezpečnosti OSN č. 904 z 18. března, podporované i Spojenými státy s výjimkou preambule, kde byl Jeruzalém označen za součást „okupovaných palestinských území“. Po intenzivních diskuzích Izrael souhlasil s dočasným umístěním menší mezinárodní skupiny pozorovatelů v Hebronu: 160 Norů, Dánů a Italů, a to „na podporu stability situace bez policejních či vojenských kompetencí“. Bylo velmi zajímavé, že když 29. března izraelská tajná agentura omylem zabil šest radikálních příslušníků Fatahu, začal Arafat obviňovat za palestinské oběti tajný spolek osadníků a izraelských armádních důstojníků, čímž zdůvodňoval své jednání s Rabinem, jenž pravděpodobně nenesl žádnou odpovědnost za podobné akty násilí. Nakonec 31. března jednání o plánu Gaza a Jericho napřed byla v Káhiře obnovena ještě předtím, než ujednání o Hebronu vstoupilo v platnost.

Úloha Spojených států: nalézt základnu

Jak již bylo naznačeno, madridský mírový proces byl do značné míry americkým vynálezem. Avšak prezident Clinton na rozdíl od prezidenta Bushe jasně prohlásil, že jeho úmyslem je dávat všeobecně přednost vnitřním problémům USA. Proto americká diplomacie v letech 1993–1994 odrážela upravený přístup s třemi následujícími rysy: 1) vykonávat silný tlak na uzavření dohod zejména prostřednictvím státního departementu a prezidenta ponechat v záloze; 2) oživit jak syrské, tak palestinské jednání, aby postup po jedné linii podporoval postup v ostatních směrech; 3) vyhnout se tomu, aby USA na všech jednáních nahradily Araby, zejména Palestince. Začátkem léta 1993, kdy se syrská linie jeví

la jako nadějnější, státní tajemník Christopher začal s pomocí velvyslance Dennise Rosse a odborného pracovníka Rady národní bezpečnosti Martina Indyka naznačovat, že by mohlo dojít k akcím po linii Jeruzalém–Damašek. Překvapivá dohoda uzavřená mezi Izraelem a OOP, i když podepřená prezidentem Clintonem, tyto tendence ještě zesílila, a to proto, že si Rabin a Arafat našli cestu k sobě bez přímé asistence USA, zatímco Asad byl tvrdě proti přímému kontaktu s Izraelem, nezávisle na Spojených státech.

Z tohoto důvodu se Spojené státy od září 1993 soustředily na ovlivňování Syřanů, ale bez velkého úspěchu. Ve snaze zabránit Sýrii, aby překážela pokroku v izraelsko-palestinských kontaktech, vycházel Washington více vstříc Damašku, než aby se snažil získat reciproční výhody. Neučinil příliš mnoho proto, aby čelil syrskému vetu v případě Libanonu, ani tamní syrské přítomnosti, ani syrské pomoci Íránem podporovanému Hizballahu při útocích na severní hranice Izraele. Po summitu konaném 16. února 1994 Clinton zřejmě poněkud přecenil Asadovu ochotu uzavřít skutečný mír s Izraelem. Špatným znamením bylo i to, že USA dovolily Syřanům vyloučit izraelské novináře ze společné tiskové konference, stejně jako následné pokusy vyličit výsledky summitu „růžově“ vůči Izraeli. V každém případě však platí, že Rabinova vláda, zaneprázdněná potížemi při jednáních s OOP, nebyla příliš nakloněna syrské iniciativě. Teprve 15. března se Clinton a Rabin ve Washingtonu dohodli na společných stanoviscích, požadující další „pokrok“ v jednáních po syrské linii.

Bezprostředně po hebronském masakru byly také zřejmě přeceňovány arabské státnické schopnosti. Američtí diplomaté se tehdy rozplývali při hodnocení Arafatova osvíceného vůdcovství zřejmě proto, aby podpořili OOP a odvrátili její kritiku Arafata. Byl to ovšem značně riskantní krok, protože Arafat může velmi snadno uvěřit, že tato slovní podpora je příslibem politické pomoci, což by snižovalo jeho ochotu k serióznímu jednání s Izraelem. V polovině března byl však tento dojem korigován, což přimělo jednoho z vedoucích činitelů OOP 22. března k následujícímu konstatování: „*Je lepší jednat přímo s Izraelem a obejít se bez amerického zprostředkování, které věci obyčejně komplikuje.*“¹

Spojené státy si také uvědomují, že si jejich „spolusponzor“ z Madridu – Rusko – přeje účast na jednáních. Ministr zahraničních věcí Kozyrev podnikl překvapivou cestu do Tunisu a do Tel-Avivu a nasypal tam písek do soukolí diplomatického úsilí Palestinců, Izraele a USA. Christopherovi se sice podařilo při dalším setkání s Kozyrevem věci „objasnit“, ale Washington už dnes ví, že Moskva požaduje přinejmenším více ohledu.

Dopředu a vzhůru?

Mírový proces prozatím potvrdil strategické reality jasné již v Madridu. Spojené státy si přejí jednání o míru, všem partnerům záleží na dobrých vztazích s Washingtonem a konečně začínají vidět i výhody dohod, každý z hlediska svých specifických zájmů. Přes všechno násilí jsou Izrael a OOP přesvědčeny o ochotě druhé strany dohodnout se. Také Rabin a Asad stojí před závažným jednáním, i když pokračují v diplomatickém menuetu. Tato vzestupná tendence může být ovšem narušena teroristickými akcemi, nebo smrtí jednoho z vedoucích státníků (ať již přirozenou, nebo násilnou) a nakonec i působením stálého komponentu diplomacie, jímž je mylná kalkulace. Není také jisté, zda izraelsko-palestinská dohoda bude uvedena do života. Přesto se poučení z nejnovější fáze mírového procesu zdá jasné: za průtahy se bude platit krví. Bez ohledu na to všechno Spojené státy učinily velký pokrok při přeměně arabsko-izraelského konfliktu na ovladatelné rozhovory – místo zemětřesení konfrontace.

¹ New York Times, 23. března 1994.